

Notiser

DOGMATISK SKEPTICISM

Lars Mikael Raattamaa, poet och arkitekt, skriver i *Arena* 6/08 följande: "Skepticismen formulerades av Pyrrhon från Ellis som en metodologisk vägran att fälla omdömen: "Hur är tingen i verkligheten?" "Ovetbara." "Hur bör vår hållning till tingen vara?" "Oengagerad." "Vad vinner vi genom denna hållning?" "Sinnesro." [...] Man kan fråga sig hur Raattamaa kan uppfatta detta som en vägran att fälla omdömen. För den ivrigt intresserade och vetgirige läsaren ser det ju snarare ut som tre omdömen fälda i rask följd! Men Raattamaa är kanske ironisk? Eller är hela hans artikel, som i någon mening handlar om postmodernism, någon sorts sentida *Camera Obscura*?

PERSSON OCH LINDSTRÖM IGEN

Alf Ross ansåg sig ha ett avgörande argument mot möjligheten av en imperativlogik: om det finns en sådan, trodde han, så måste den anta att om q följer från p så följer $!q$ från $!p$. Men det är helt klart, ansåg han, att vi inte från *Posta brevet!* kan dra slutsatsen *Posta brevet eller bränn det!* När den deontiska logiken tog fart ett decennium senare, då antog man ändå att den motsvarande disjunktiva plikten följer från den enkla. Man fann på lite olika förklaringar till att detta ser bra konstigt ut, och kallade det hela för Ross paradox. Så kan det gå.

Ingmar Persson (*FT* 1/09) förefaller lika skeptisk som jag och Ross till slutledningen i fråga. Han menar också att vi med det disjunktiva uttrycket nog ibland avser något mer, som tillsammans med *Du postar inte brevet* implicerar *Du bör bränna brevet*. Jag håller med. Vi förefaller också överens om att om vi håller oss till bokstavlig mening (om vi så kallar den mening som är relevant för logiken) så följer *Du bör posta brevet eller bränna det* inte från *Du bör posta brevet*. Men jag hade missat att hans två exempel på en mer komplicerad kontextberoende innebörd bara var avsedda som två varianter av ett otal möjliga. Det gör det hela rimligare.

Per Lindström (*FT* 1/09), å andra sidan, han tror att *Du bör posta brevet*

eller bränna det bokstavligen följer. Liksom Persson åberopar han en föreställning om språklig mening som är knuten till kontext och yttrandesituation på ett mycket starkare sätt än bokstavlig mening, men han kör åt andra hållet, så att säga. Huvudtanken är att om jag säger att du bör posta eller bränna brevet så vill jag säga något om den normativa status som alternativet att bränna brevet har, annars skulle jag inte nämna det på detta sätt. Men det betyder inte att jag i en mer inskränkt mening, den som den deontiska logiken handlar om, har sagt något om denna status.

Lindström tycker att detta räcker för att avfärda alla argument han känner till mot slutledningen i fråga. Men vi är ju många som i en ofantlig mängd fall tror att *Bör p* utan att ha en tanke på att acceptera *Bör(p eller q)*. Lindström tror tydligen att det beror på att vi inte kan skilja mellan vad vi, med tanke på hur vi kan komma att uppfattas, lämpligen bör säga, och vad vi bör tro. Men det kan vi.

Sven Danielsson

BAS OCH ÖVERBYGGNAD

För fyrtio år sedan var det vanligt i vida kretsar, inspirerade av Marx, att anse att den materiella basen bestämmer den sociala överbyggnaden; produktivkrafterna bestämmer produktionsförhållandena och ideologin. Kanske borde man tänka på liknande sätt ifråga om kön och genus. Nämligen att reproduktivkrafterna bestämmer reproduktionsförhållandena. Men vad menas i så fall med reproduktivkrafterna? Bestäms dessa krafter av biologi och genetik? Hur som helst ska de väl inte identifieras med några sociala förhållanden, ty sådana är ju sekundära i förhållande till den materiella basen.

FÖRVÅNING ÖVER EN FÖRVÅNING

I sin notis om min bok, *Ett liv i glädje och tårar – en polsk judes öde* skriver Lars Bergström att en del läsare kan förvånas över det jag skriver på s. 262, nämligen att jag är stolt över att vara jude. Bland dessa läsare är i vart fall notisens författare själv, något som i sin tur förvånar mig. Saken är den att han utgår ifrån en, enligt min mening, alldeles för snäv definition av stolthetsbegreppet. I enlighet med denna är stolthet ”något man kan känna över något som man *gjort* eller *bidragit* till”.

Kontexten (s. 262 f.) i vilken jag hävdar min stolthet att vara jude stipulerar emellertid ett mera omfångsrikt begrepp. En definition av den art som jag skulle kunna tänka mig kan formuleras på följande vis: stolthet = ”en känslomässig samhörighet med någon/något man med avseende på givna särdrag gärna vill identifiera sig med”. Utifrån denna syn på

stoltheten kunde jag skriva att jag är stolt över att vara jude, men också att jag var stolt över min hustru för att hon modigt agerade mot Säkerhetsämbetets och milisens påtryckningar och hot under sitt första besök i Polen (1974 eller 1975) efter emigrationen därifrån (s. 295). Utifrån denna definition kan jag också säga att jag är stolt över min far som hade tackat nej till ett lukrativt jobb inom säkerhetstjänsten, och därmed ett privilegierat liv, när vi kom tillbaka till Polen efter kriget (s. 104). Med samma rätt kan jag framföra min stolthet över mina föräldrar över huvud taget, deras far- och morföräldrar, etc. utan att behöva detaljerat redogöra för deras bedrifter. Det är inte ovanligt (snarare vanligt!) att man är stolt över något man inte själv utan någon annan har åstadkommit. Detta kan beläggas med ett oändligt antal exempel. För att göra historien kort kan det hänvisas till idrottsupportrarnas agerande när deras lag och/eller idol segrat i någon tävling.

Stolthet kan också avse något som inte direkt har med ens eller annans verksamhet (handling) att göra, t.ex. som uttryck för mänsklig värdighet i kontrast till förnedring. Låt mig åskådliggöra detta med en kort dikt. Dikten är på ryska. Den är skriven (om jag inte missminner mig) av den välkände polske poeten Wladyslaw Broniewski 1940 eller 1941 i ett sovjetiskt fängelse där han just under den tiden var fängslad. ”Tjelovek! Eto zvutjit gordo, skazal velikij Maksim. A nas bjut po morde i kritjat ty sukinsyn.” (”Människan! Det låter stolt, sade den store Maksim. Men oss slår man på käften och skriker din hyndas son” – Maksim står här för Maksim Gorkij).

Med hänsyn taget till denna användning av stolthetsbegreppet kan jag anföra ytterligare ett argument om varför en jude kan känna sig stolt över att vara en jude. Den ständiga demoniseringen, de återkommande förföljelserna, förnedringarna, pogromerna och till och med försök till total utrotning har gjort att många judar har anlagt en trotsig attityd gentemot sina plågoandar och demonstrativt framhävt sin stolthet över det som judarna under historiens gång har i mänsklighetens tjänst åstadkommit inom kulturen, vetenskapen, näringslivet, etc. Intellectuellt tar jag personligen avstånd från den här typen av argument, men jag kan förstå själva fenomenet. Mer än så, det kan ibland även hända mig att jag obetänksamt i ett trängt läge kör med något av dessa argument. Men i regel föredrar jag ett intellektuellt mer tilltalande argument, vilket knyter an till det ovan av mig definierade stolthetsbegreppet, vilket också är grunden till det påstående i min bok som Lars Bergström ifrågasätter.

Jag har inget som helst problem med mitt stolta förhållningssätt till judar då jag bejakar att jag själv är jude. Däremot har jag ett problem med själva begreppet ”jude”. Vad betyder det att vara jude? Därom kan man ha olika uppfattningar. I min bok diskuterar jag (s. 324 ff.) tre olika uppfattningar om vad en jude är. Den första uppfattningen knyter an

till det begrepp "jude" som judaismen har skapat, den andra uppfattningen knyter an till det begrepp och/eller den bild av en jude som har skapats av antisemitismen/antisemiter. Jag som är ateist kan självfallet inte identifiera mig som jude i judendomens mening och naturligtvis inte heller i antisemitismens mening. Av den anledningen måste jag finna ytterligare en mening i vilken jag kan identifiera mig som jude, något som är varken enkelt eller givet. Olika tillvägagångssätt kan tänkas. I första hand utgår jag ifrån den etniska härkomsten. Mina föräldrar samt far- och morföräldrar var judar i etnisk mening. I samma etniska mening är således också jag jude. Till detta faktum kan man emellertid ha antingen ett positivt eller ett negativt förhållningssätt. Det problematiska här är vilket av dessa förhållanden man väljer. Väljer man det negativa förhållningssättet, såsom t.ex. Marx gjorde, är saken avgjord, det problematiska faller bort. Väljer man det positiva i stället, såsom jag har gjort, behövs en förklaring till varför, på vilka grunder, man gjorde så. Här igen kan frågan hanteras på olika sätt.

Personligen vill jag se det i samband med min uppväxt och min kärlek till mina föräldrar, till far- och morföräldrar samt till den värld de levde i, såväl innan jag själv blev till som under mitt relativt korta liv tillsammans med dem. Det handlar således om familjrelationer och om det historiskt-kulturella samband inklusive modersmålet, jiddisch, som förbinder mig med deras och mitt judiska arv. Det förhållningssätt jag har till detta arv gör mig stolt över mig själv. När jag alltså skriver att jag är stolt över att vara jude, så skall detta bl.a. förstås som att jag är stolt över mig själv för att jag, i Sartres terminologi, har valt mig själv som jude i ordets tredje betydelse.

Det judiska arvet är en väsentlig del i min identitet, men inte den enda och alls inte den viktigaste delen. I de sista raderna i min självbiografiska bok skriver jag att jag framför allt är människa och humanist. "Därutöver är jag jude, svensk, polack och kanske ytterligare något. Det sista kan sammanfattas med ett enda ord, nämligen att jag i ordets positiva bemärkelse är en *kosmopolit*." Detta är jag också stolt över.

Zalma M. Puterman

ETT JUDISKT SKÄMT

Sidney Morgenbesser är känd bland filosofer för sina roliga uttalanden. Ett av dessa, som kan appellera till dem som känner till Nelson Goodmans idéer om induktion, lyder som följer. "What is a goy?" "A goy is a person who is a girl if examined up to and including *t*, and a boy if examined at any time after *t*".

BOTANISK SEMANTIK

Som en kommentar till relevansen av begreppsliga intuitioner och länsstolsfilosofierande i största allmänhet är följande exempel intressanta: Vet ni vad en banan respektive en jordgubbe är? Om svaret är ja, vilket jag utgår från att det är, vad säger ni då om följande påståenden ”Bananer är bär” och ”Jordgubbar är inte bär”? De flesta av mina studenter och kollegor svarar att båda påståendena är falska, det senare påståendet är kanske till och med *analytiskt* falskt (tänk på samma påstående uttryckt på engelska ”Strawberries are not berries”).

Vad svarar då botaniken (och vilken vetenskap skulle vi annars vända oss till)? Jo, bananer är bär (tillsammans med bland annat gurkor, paprikor och tomat) medan jordgubbar inte är det och inte ens en frukt (vilket för övrigt inte heller äpplen och päron är). Ett bär är nämligen mångfröiga äkta frukter inom undergruppen saftiga frukter. En frukt är blomväxtdelar som bildas för att fortplantning av växten ska kunna ske.

Själva frukten bildas av fruktämnet som utgör den nedre delen av blommans pistill. Jordgubbar däremot hör till gruppen *skenfrukter*, också kallade *falska frukter*(!), eftersom vad ni kallar bäret består av *fler* delar än själva fruktämnet; jordgubbens frukt är endast de gula prickarna (som i botanisk mening är ”nötter”) på ”bäret” medan ”bäret” är en uppsvälld blombotten. Jordgubben är för övrigt inte heller en art utan en hybrid av två amerikanska arter ”jättesmultron” och ”scharlakanssmultron”.

Nå, visste ni vad bananer respektive jordgubbar är? Vet ni det nu? Och är det botaniska allmångods, mestadels hämtat från Wikipedia men också från *Nordisk Familjebok* anno 1955, ni här fått er serverat ett resultat av empiriska upptäckter och alltså a posteriori eller är dessa botaniska påståenden analytiska, så att ni alltså gjorde er skyldiga till en självmotsägelse när ni hävdade att jordgubbar är bär?

Mikael Janvid

TIDENS GÅNG

Det påstås att Abraham Lincoln har sagt: ”Det bästa med framtiden är att den bara kommer en dag i taget.” Det låter ju ganska fyndigt, men vad betyder det egentligen? Vad vore alternativet? Att framtiden kommer en vecka i taget? Eller en sekund i taget? Eller ett sekel i taget? Skulle det vara sämre på något sätt? Skulle det överhuvud taget märkas någon skillnad? För övrigt kan man ju fråga sig om framtiden alls ”kommer”. Är det inte snarare så att den ligger där framme och väntar på att *vi* ska komma dit?

NYA BÖCKER

Idéhistorikern Michael Azar har publicerat en essä (i flera avsnitt) med titeln *Vittnet*, Glänta produktion, 2008. Den följer frågan om det trovärdiga vittnesmålet genom historien – från Sokrates död, via Jesu uppståndelse, till tortyren i Guantánamo.

Birgitta Forsman, som är vetenskapsteoretiker och docent i forskningsetik har utgivit *Arvet från Darwin – religion, människa, moral*, Fri tanke förlag, 2009. Dessutom fyller hon år samma dag som Darwin.

Jonna Hjertröm Lappalainen har doktorerat i teoretisk filosofi i Stockholm med avhandlingen *Den enskilde – en studie av trons profana möjlighet i Sören Kierkegaards tidiga författarskap*, Thales 2009.

Fredrika Spindler, som är verksam vid Södertörns högskola, har utgivit boken *Spinoza – multitud, affekt, kraft*, Glänta Produktion 2009.

Cecilia Rosengren, som är idéhistoriker vid Göteborgs universitet, har utgivit en bok med titeln *Conway – naturfilosofi och kvinnliga tänkare i barockens tidevarv*, Glänta Produktion 2009. Den Conway, som förekommer i titeln, är naturligtvis filosofen Ann Conway (1631–1679), vars bok *The Principles of the Most Ancient and Modern Philosophy* utkom 1692.

Camilla Flodin, forskare vid Uppsala universitet, har skrivit en doktorsavhandling i estetik med titeln *Att uttrycka det undanträngda – Theodor W. Adorno om konst, natur och sanning*, Glänta produktion 2009.

SERENDIPITET

Man kan undra vad som hände år 1754. En sak som hände då var att den brittiske författaren Horace Walpole myntade ordet ”serendipity”. Det betecknar ungefär oavsiktlig upptäckt, något som rätt ofta förekommer i vetenskap, t.ex. vid upptäckten av penicillin. Som ordspråket säger: ”den som söker han finner” – men ibland något helt annat än det han sökte. (Eller, *mutatis mutandis*, hon.) Kanske är för övrigt hela denna notis en serendipitet!

BÖR MAN HA STRUMPOR?

Den kände, men numera döde, moralfilosofen Richard Hare är bland annat känd för att han inte använde strumpor. ”I don’t believe in socks”, som han själv uttryckte det. Det kan förefalla excentriskt, men andra tycks ha gått i samma fotspår. Albert Einstein använde exempelvis inte heller strumpor. Vem vet, kanske detta är något man borde dra lärdom av.

FILOSOFIHISTORIA

I sin bok *Fear of Knowledge: Against Relativism and Constructivism* är Paul Boghossian ivrig att framhålla att det fanns dinosaurier för väldigt länge sedan, långt innan det till exempel fanns några begrepp. Däremot är det oklart om han tror att det fanns några filosofer före 1950. Eller hur skall man tolka följande uttalande: "It is the mental that has always seemed most puzzling to philosophers, not the physical"? Hur många betydande filosofer före Ryle har tänkt så?

Staffan Carlshamre

PRUTMÅN

"Priserna trotsar de logiska lagarna". Så skrev hemelektronikkedjan MediaMarkt i en reklamkampanj i december 2008. På väg till institutionens julfest var min tolkning att priserna hos MediaMarkt kanske strider mot motsägelselagen. En viss TV-apparat kan kanske både kosta och inte kosta tio tusen? På väg hem från julfesten, efter ett par glas glögg, slog det mig plötsligt att det dock finns en annan tolkning som är mycket rimligare: Det torde vara lagen om det uteslutna tredje som inte gäller hos MediaMarkt. När jag frågar hur mycket TVn kostar är det svar jag får av försäljaren varken sant eller falskt. Om det är detta som avses är det givetvis bra att veta nästa gång jag försöker pruta. Så länge det inte är bestämt sant att TV-apparaten kostar så mycket som försäljaren säger måste det rimligen finnas lite prutmån kvar.

Martin Peterson

MAGNET SLÅR UT MORALEN

En speciell sorts magnet kan förvandla en vanlig hygglig person till skurk, rapporterar *Forskning & Framsteg*. Forskare i Schweiz har utvecklat ett spel som är ett slags laboratorievARIANT av ett vanligt postorderköp. En leverantör skickar en vara som mottagaren förväntas betala. Men den som struntar i räkningen slipper straff. Trots det brukar mottagaren betala på grund av sin uppfattning om vad som är rätt och fel.

Det märkliga är att denna moral kan påverkas av att en magnet under några minuter minskar aktiviteten i en specifik del av hjärnan. Upptäckten har gjorts av ekonomiprofessorn Ernst Fehr i Zürich. Under några minuter efter en sådan magnetbehandling var försökspersonerna mycket mindre benägna att betala räkningen.

– Något färgstarkt uttryckt kan jag göra dig kriminell genom att stänga av en del av din hjärna, säger Ernst Fehr till *Forskning & Framsteg*. Han anser att resultaten kan få långtgående följder för hur vi bör se på personligt ansvar.

LIVET

Den amerikanske filosofen W. V. Quine formulerade sig en gång på följande sätt i en bok om livets mening: "Life is what the least of us make most of us feel the least of us make the most of."

ANDLIG SPIS

G. W. F. Hegels *Andens fenomenologi*, som nyligen utkommit i svensk översättning på Thales förlag är inte alldeles lätt att begripa. En viss hjälp kan man dock få av Hans Ruins mycket positiva recension i DN (12/1), där man bland annat får veta följande: "I sin inledande position befinner sig anden i den enklaste form av sinnlig visshet, som förstår vad tinget är genom att helt enkelt sluka det. Men på vägen mot sin destination möter anden tingen i deras språkliga och begreppsliga form, och via sin förmåga att negera vad de inte är". Den som inte förstår vad detta betyder får antagligen problem även med Hegels egen text.

AKILLES I FARTEN IGEN

Redan de gamla grekerna insåg ju att det skulle bli svårt för Akilles att vinna sin kapplöpning med sköldpaddan. Men det är nog ännu svårare än de trodde. Eftersom rummet är positivt krökt – om det nu är det – kommer man ju så småningom tillbaka till samma punkt om man ger sig iväg i en viss riktning. Ungefär som visaren på en klocka, som från en viss utgångspunkt vrider sig tills den kommer tillbaka till samma punkt igen. Vi kan alltså tänka oss att Akilles är den snabba minutvisaren och sköldpaddan den långsammare timvisaren. Akilles startar vid 1 och sköldpaddan får ett försprång och startar vid 6. Vi vet ju alla att Akilles så småningom kommer att passera sköldpaddan. Men så fort han har gjort det, så ligger han ju återigen långt efter sköldpaddan. Han kan alltså aldrig vinna!

FARLIG VÅRD

Torbjörn Tännsjö skriver (DN 12/3), i samband med den kvinnliga läkaren som häktades som misstänkt för dråp på ett förtidigt fött barn, att "så kallad palliativ behandling kan aktivt komma att påskynda en patients död". Formuleringen är försåtlig. Palliativ behandling är naturligtvis någonting aktivt, men följer det därav att man även aktivt påskyndar en patients död – om nu behandlingen leder till att patientens död påskyndas? Tännsjö tycks mena det; han säger att det "inom västerländsk medicinsk praxis har blivit vanligt att läkare ibland aktivt avslutar patienters liv". Även denna formulering är försåtlig. Är det "vanligt" att läkare aktivt

avslutar patienters liv, eller händer det ”ibland”? Sammantaget får man lätt intrycket att Tännsjö menar att läkare ofta tar livet av folk och att palliativ vård är livsfarlig.

ETT GYLLENE ERBJUDANDE

Anta att någon erbjuder dig att köpa en bit guld, som består av en guldtom för varje sekund som har gått sedan Big Bang. Hur mycket skulle du vara villig att betala? Hur mycket tror du att en sådan guldklump skulle väga? Tror du att den skulle väga ungefär 0,14 milligram? I så fall har du rätt. Vilket visar att universum inte är så särskilt gammalt, när allt kommer omkring.

VÄLGÖRANDE SPARSAMHET

Den som spar, han har. Men frågan är vad som händer sedan. En medarbetare vid Filosofiska institutionen i Stockholm, som vanligtvis lever mycket sparsamt – i ekonomiskt avseende är vederbörandes tillvaro klart småskalig – har nyligen donerat 200.000 kronor till Läkare utan gränser. Enligt Peter Singer bör nyheter av detta slag offentliggöras, ty detta kan inspirera andra att följa exemplet, vilket i sin tur då ger upphov till goda konsekvenser.

Så långt är allt gott och väl. Men den som lägger vikt vid handlingars konsekvenser kan ändå undra om de handlingar som offentliggörandet eventuellt inspirerar till även är *konsekvenser* av offentliggörandet. Om svaret är ja, så tycks handlingarna inte kunna undvikas – och då bör de inte göras, eftersom ”bör” implicerar ”kan”. Men om svaret är nej, så är Singers tes om att man bör offentliggöra nyheten inte riktig, ty då finns det inget som talar för att det har goda konsekvenser. Vad ska man tro?

Man bör nog inte fundera närmare över detta, utan snarare bara låta sig inspireras av den ursprungliga handlingen.

Medarbetare i detta nummer av *Filosofisk tidskrift*: *Christian Björkdahl* studerar praktisk filosofi i Göteborg, *Henrik Bohlin* är lektor i idéhistoria vid Södertörns högskola, *Anna-Sofia Maurin* är forskare i teoretisk filosofi i Lund. *Erik J. Olsson* är professor i teoretisk filosofi i Lund och *Fredrik Zimmerman* undervisar i sociologi vid Högskolan i Borås.